

Marcin Ślaski

Technikum Hotelarsko-Turystyczno-Gastronomiczne nr 21 w Warszawie
e-mail: mślaski@wp.pl

Paweł Piotr Warot, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktury – kadra – działalność*, Instytut Pamięci Narodowej w Białymstoku, Białystok–Warszawa 2021, s. 939.

Paweł Piotr Warot, *Provincial Office of Public Security in Olsztyn. Structures – staff – activity*, Institute of National Remembrance in Białystok, Białystok–Warsaw 2021, p. 939.

Paweł Piotr Warot, *Woiwodschaftsamt für Öffentliche Sicherheit in Allenstein. Struktur–Personal–Tätigkeit*, Institut für Nationales Gedenken Białystok, Białystok–Warszawa 2021, S. 939.

Komunistyczny aparat bezpieczeństwa pełnił funkcję „miecza i tarczy” dla rządzących w Polsce po 1945 r. Zadaniem funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (UBP) było nie tylko dostarczanie informacji na temat potencjalnych niebezpieczeństw czekających na nowe władze, ale również eliminowanie – w tym również dosłownie w sensie fizycznym przeciwników komunizmu. Przed 1989 r. obiektywne badanie tematyki związanej z aparatem bezpieczeństwa było niemożliwe i nierealne. O UB, a później SB można było pisać albo dobrze w chwalebnych konwencjach rocznicowych, albo w ogóle. Na szczęście uległo to zmianie w dzisiejszej rzeczywistości.

Książka autorstwa Pawła Piotra Warota to pierwsza próba tak szerokiej charakterystyki działalności organów bezpieczeństwa publicznego Warmii i Mazur na poziomie wojewódzkim. Przedstawia ona nie tylko ludzi, którzy tworzyli – tajną

policję polityczną i jej strukturę, ale jednocześnie prezentuje mechanizmy funkcjonowania komunistycznego aparatu represji w województwie olsztyńskim. Sam autor monografii *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktury – kadra – działalność* tłumaczy powód opracowania historii WUBP/WUdsBP w Olsztynie w latach 1945–1956 m.in. tym, że pierwsza publikacja, która ukazała się na ten temat w 1989 r. autorstwa Bohdana Łukaszewicza¹ poruszała fragmentarycznie ten temat, i jej autor nie dysponował dostępem do całości akt, które znajdują się obecnie w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej². Profesor. Mirosław Golon – dyrektor IPN Gdańsk podkreśla, że „to bardzo poważna książka o strasznych, powojennych latach epoki stalinowskiej”³. Pytania badawcze jakie stawiał sobie autor mierząc się ze stworzeniem kompletnej monografii WUBP/WUdsBP w Olsztynie mogły brzmieć w ten sposób – jak wyglądała struktura aparatu bezpieczeństwa na Warmii i Mazurach? Kim byli ludzie, którzy zasilali kadry miejscowego urzędu bezpieczeństwa? Jak odnaleźli się w nowej powojennej rzeczywistości na Ziemiach Odzyskanych? Co było dla nich największym problemem i wyzwaniem? Jak wyglądała skala represji wobec przeciwników politycznych? W jakich warunkach bytowych funkcjonowali więźniowie urzędu? Można założyć, że Piotr Paweł Warot udzielił odpowiedzi na te pytania w takim stopniu, na ile pozwoliła mu na to dostępna baza źródłowa. W okresie 1944–1956 aparat bezpieczeństwa publicznego wywierał ogromny wpływ na całokształt życia politycznego i społecznego oraz religijnego regionu. Analiza dokumentów wytworzonych przez WUBP jest według autora kluczem do zrozumienia skomplikowanej historii polityczno-społecznej województwa olsztyńskiego po 1945 r. Przyjęta przez autora cezura czasowa 1945–1956 nie budzi wątpliwości. Rok 1945 oznaczał zajęcie Prus Wschodnich przez Armię Czerwoną oraz początek organizowania się administracji polskiej na Warmii i Mazurach po przekazaniu południowej części Prus Wschodnich Polsce, a rok 1956 przyniósł tzw. „odwilż” oraz roszady personalne na szczytach władzy związane z powrotem do władzy Władysława Gomułki, co miało duży wpływ na funkcjonowanie całego aparatu bezpieczeństwa. W warunkach województwa olsztyńskiego „Towarzysze z Bezpieczeństwa” doprowadzili do sfałszowania referendum w 1946 r., „maczali również palce” w wypaczeniu wyniku wyborów do Sejmu Ustawodawczego w roku następnym, zlikwidowali pozostałości „zbrojnego podziemia” działające na tym terenie, brali udział w likwidacji PSL – jedynej,

¹ B. Łukaszewicz, *O nową Polskę. Z dziejów aparatu bezpieczeństwa i porządku publicznego na Warmii i Mazurach w latach 1945–1950*, Olsztyn 1989.

² P.P. Warot, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktury – kadra – działalność*, Instytut Pamięci Narodowej w Białymstoku, Białystok–Warszawa 2021, s. 13.

³ *Aktualności. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktury – kadry – działalność*, <https://gdansk.ipn.gov.pl/pl2/aktualnosci/138535,Wojewodzki-Urzad-Bezpieczenstwa-Publicznego-w-Olsztynie-Struktury-kadry-dzialaln.html> [dostęp: 18.09.2021].

prawdziwie opozycyjnej partii politycznej działającej w warunkach PRL oraz mieli decydujący wpływ na całokształt legalnego, koncesjonowanego życia politycznego. Kolejni szefowie i kierownicy WUBP (a od 1954 r. WUdsBP) w Olsztynie – Michał Natan (13 IV 1945 r. – 15 VI 1945 r.), Henryk Palka (15 IV 1945 r. – 11 VII 1949 r.), Antoni Punda (11 VII 1949 r. – 31 V 1950 r.), Franciszek Szlachcic (1 VI 1950 r. – 1 III 1953 r.) i Kuźma Romaniuk (15 V 1953 r. – 31 XII 1956 r.)⁴ realizowali w imieniu władz centralnych często brutalną i bezwzględną politykę narodowościową wobec ludności miejscowej Warmii i Mazur, oraz Niemców i Ukraińców, co doprowadziło do wysiedlenia tych pierwszych oraz spacyfikowania drugich.

Podstawowym źródłem pracy Warota są dokumenty pozostałe po aparacie Bezpieczeństwa PRL zdeponowane w archiwach IPN. Podstawą do badania dziejów warmińsko-mazurskiej policji politycznej PRL są dokumenty zdeponowane w Archiwum Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów Oddziału w Białymstoku (tam właśnie zlokalizowana jest prawie cała dostępna spuścizna archiwalna olsztyńskiego UB), z których autor skorzystał w najszerszym możliwym wymiarze. Dodatkowo autor posiłkował się aktami odnalezionymi w Delegaturze IPN w Olsztynie oraz tymi zgromadzonymi w „centrali” IPN w Warszawie. Dodatkowo posłużył się materiałami z terenowych delegatur IPN – z oddziału gdańskiego, łódzkiego, krakowskiego, poznańskiego, rzeszowskiego oraz wrocławskiego i szczecińskiego. Wiedza zgromadzona w aktach UB była przez niego konfrontowana z dokumentami znajdującymi się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Archiwum Państwowego w Olsztynie (APO) oraz Zbiorów Specjalnych Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.

Akta pozostałe po strukturach „bijącego serca Partii” to głównie sprawozdania miesięczne, kwartalne i dekadowe, a także różnego rodzaju instrukcje i protokoły, akta osobowe funkcjonariuszy oraz akta operacyjne związane z realizacją określonych spraw i przedsięwzięć operacyjnych. Autor przeprowadził również dogłębną kwerendę materiałów zgromadzonych w AAN – m.in. akt Ministerstwa Administracji Publicznej, Ministerstwa Ziem Odzyskanych, Ministerstwa Informacji i Propagandy, Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej/Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Grupy Operacyjnej Komisji Ekonomicznej Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu oraz Centralnego Komitetu Wykonawczego Polskiej Partii Socjalistycznej.

W zakresie kwerendy przeprowadzonej w APO, autor korzystał ze zbiorów dotyczących funkcjonowania Urzędu Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski, Urzędu Wojewódzkiego, Komitetu Wojewódzkiego PPR/PZPR, Komitetu Wojewódzkiego

⁴ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. naukowa K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 311.

PPS, Miejskiej Rady Narodowej, Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Olsztynie, Zarządu Miejskiego Olsztyna, Kuratorium Okręgu Szkolnego Olsztyńskiego w Olsztynie. Zbiory Specjalne OBN stały się dla autora źródłem skąd czerpał relacje świadków historii. Odrębną kategorią źródeł zbadaną przez historyka była prasa – „Wiadomości Mazurskie”, „Życie Olsztyńskie” oraz „Warmia i Mazury”.

Autor w sposób świadomy wyraża problemy i liczne wątpliwości badawcze, z jakimi dla historyka wiąże się praca ze źródłami wytworzonymi przez aparat bezpieczeństwa, ale w odwiecznym sporze, którego oś skupia się wokół pytania – badać, czy nie badać źródła wytworzone przez aparat bezpieczeństwa, kieruje się zasadą sformułowaną przez głównego polskiego teoretyka metodologii historii Jerzego Topolskiego, która stwierdza, że „Historyk przyjmuje fakt stwierdzony przez jedno źródło, jeśli uważa to za postępowanie racjonalne (rozsądne)⁵”, ponieważ jeśli można byłoby uznać za fakt, tylko takie wydarzenie, które znajduje potwierdzenie w innych źródłach, to w wypadku dosłownego kierowania się tą zasadą, to trzeba byłoby odrzucić większość ustaleń jakie znajdujemy w pracach historycznych dotyczących okresu antycznego, albo pracach mówiących o wydarzeniach okresu średniowiecza, a na taki luksus historycy badające dowody współpracy z aparatem bezpieczeństwa najczęściej nie mogą sobie pozwolić.

Praca P.P. Warota ma charakter problemowo-chronologiczny i została podzielona na pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym autor przedstawił korzenie komunistycznego aparatu represji w Polsce oraz zaprezentował strukturę WUBP/WUdsBP w Olsztynie, funkcjonowanie tej instytucji w okresie stalinowskim, a także okres, kiedy WUBP przekształcił się WUdsBP. Przedstawiono również proces organizacji terenowych struktur UB na terenie województwa olsztyńskiego. W pierwszym rozdziale autor poruszył również kwestię kadr, pokazał „portret własny” funkcjonariuszy UB Warmii i Mazur oraz kształtowanie się kadr i postaw w trzech okresach tj. w apogeum działalności, w okresie rozwoju i w fazie kryzysu w trakcie „odwilży”.

W rozdziale drugim pokazany został udział aparatu bezpieczeństwa w kształtowaniu się krajobrazu politycznego Warmii i Mazur po II wojnie światowej. Zaprezentował udział UB w sfalszowaniu referendum 1946 r., przedstawił działania operacyjne policji politycznej związane z „odpowiednim przygotowaniem i zabezpieczeniem terenu” w związku referendum, a także ze zbieraniem informacji wśród społeczeństwa województwa olsztyńskiego na temat jego rzeczywistych odczuć społecznych związanych z jego przebiegiem. Autor odniósł się również do działań aparatu bezpieczeństwa publicznego związanych ze sfalszowanymi wyborami do sejmiku w 1947 r., wspierania przez policję polityczną Polskiej Partii Robotniczej

⁵ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984, s. 385–386.

(PPR), stopniowego osłabienia pozycji PSL w wyniku walki prowadzonej przez komunistów z legalną opozycją, co doprowadziło w efekcie do jej likwidacji.

Rozdział trzeci przedstawia udział UB w procesie przebudowy stosunków społecznych i narodowościowych na Warmii i Mazurach. Zaprezentowano w nim realizację przez aparat bezpieczeństwa polityki państwa względem ludności rodzimej, udział przedstawicieli „miecza i tarczy” komunistów w „repolonizacji” Warmiaków i Mazurów, co wiązało się z prześladowaniami opornych, a także udział aparatu represji w akcji przesiedlania Niemców i walki z niemczyzną. W rozdziale tym pokazano również jak aparat represji nadzorował i kontrolował ludność ukraińską przybyłą na teren województwa olsztyńskiego w ramach akcji „W”. Nie zabrakło również tutaj odwołań do udziału aparatu bezpieczeństwa w realizacji polityki państwa wobec oświaty, nauczycieli i uczniów.

W rozdziale czwartym poruszano kwestie gospodarcze, a konkretniej nadzorowania przez aparat bezpieczeństwa polityki osadniczej na wsi oraz przemian w rolnictwie w kwestii wprowadzania kolektywizacji wsi, a także kontroli niewielkich zakładów przemysłowych w regionie w zakresie zabezpieczenia ich uruchamiania oraz inwigilacji pracujących w nich robotników.

W rozdziale piątym autor zaprezentował walkę aparatu bezpieczeństwa z kościołami i związkami wyznaniowymi. UB przede wszystkim toczyła walkę z Kościołem katolickim. W okresie 1945–1956 obejmowała ona, po pierwsze – według określenia autora – okres tzw. pozorowanej normalności, kiedy to aparat bezpieczeństwa publicznego zbierał w zawaolowany sposób dane dotyczące duchownych kurii olsztyńskiej oraz duchownych przybywających na teren Warmii i Mazur, po drugie autor przedstawia działania policji politycznej w drugim okresie, kiedy działania rozbijające jedność kościoła uległy intensyfikacji, i w końcu prezentuje sytuację ostatniego okresu, kiedy to Kościół katolicki został całkowicie podporządkowany władzy.

Paweł Piotr Warot dysponując dostępem do całości źródeł archiwalnych dostępnych dla historyków w obecnym okresie podjął wysiłek opracowania kompletnej monografii aparatu bezpieczeństwa publicznego na terenie województwa olsztyńskiego w okresie 1945–1956. Zadał szereg cennych pytań badawczych i postarał się udzielić na nie jak najbardziej wyczerpującej odpowiedzi. Ograniczała go tylko skala dostępności do badanych źródeł. Osoby zainteresowane uzyskaniem odpowiedzi na pytania postawione przez autora monografii Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie znajdą na nie odpowiedź po przebrnięciu przez z górą osiemset stron tekstu. Jest to lektura wymagająca, ale jednocześnie pasjonująca i zapoznanie się z niniejszą pozycją stanowi warunek *sine qua non* poznania pełnego obrazu stosunków polityczno-społecznych regionu Warmii i Mazur po 1945 r.